Ой кумо Варваро! Порадь мене, як рідна мати. Що мені робити? Мене спокушає нечистий. Вже й не знаю, чи на мене наслано, чи майстри оцю хату закладали на моє лихо. Як перейшли ми з моїм покійним Василем Басарабченком на Ришканівку в оцю хату, то так і пішлося нам, як з Петрового дня: і пив він, поки помер, а через його і я розп'янствувалась.

Ото як помер мій чоловік, я сиджу собі та й думаю: оце ж мене бог покарав за мої гріхи; не буду ж я тієї горілки та вина і в рот брати, не піду заміж. Заприсяглася нікого й до смерті не любити... Думаю, буду собі тихо жити, богу молитись та хліб заробляти. Та не так воно сталося, як думалось. Вже скільки раз я сповідалась, і причащалась, і постилась, і молилась, нічого не помагає: все-таки виходить грішне зверху, а святе насподі, бо роблю те, чого не хочу, а чого хочу, того ніяк не зможу зробити. Треба ще пошукати знахарки в Кишиневі, чи не знає вона якого зілля, бо вже сама нічого не вдію. А тут іще чорт надав мені оту куму, молдаванку Хаброню. Правду кажуть: де чорт сам нічого не вдіє, туди бабу пошле. Оце ж він проклятий наслав на мене оту куму спокусительку. Якби не вона, я б і в рот не брала ні вина, ні горілки. Я до бога, а вона мене до чорта. Я кручу по-своєму, а вона розкручує по-своєму. То така тобі спокусителька, що й чорта перемогла б: оце як почне припрошувати облесливо та солодко, та як почне дражнити мене, та бряжчати пляшками та чарками, та як почне совати пляшку з горілкою під самісінький ніс, та прицмокує, та облизується, то я креплюся, креплюся, та й не видержу. Бий її сила божа, сила христова! Як тільки вгляджу її, то неначе й чую, як од неї вином тхне, аж слина в мене котиться. Чи вона на мене чари насилає, чи вона мені дання дала, щоб мене об'їдати та обпивати! Не дурно ж на всій Ришканівці проти святого Юрія усі вигонять корови на ніч в поле. А що вона відьма, то я в цьому добре звірилась, бо де вона ступить, за нею слідком жаби скачуть.

Ото, кумо, як помер мій покійник, я не пила з півроку. Господи, як мене спокушало! Але нечистий поніс мене восени в гості до куми на перець. Як наїлась я тієї перчиці, та з того часу так і почалося...

Раз восени просить мене Хаброня до себе на перець. Сіла я за стіл, а вона становить цілу миску вареної стрюч-коватої жовтої перчиці. Перець вродив у куми на диво. Здорові стрючки, як печені поросята, аж вилискуються в мисці. Я була голодна та як тернула, та й виїла чисто усю миску. З того перцю й почалося моє лихо. Запекла мене зага, як огонь, а кума вносить здорову пляшку вина, мабуть, з око або й двоє, та й становить передо мною. Я хрещуся й божуся, що заріклася і в рот брати, а вона наливає, тиче мені в руки та й починає просити: "Та випий, кумо, хоч стакан! Ти все плачеш та сумуєш, аж змарніла. Та хоч покуштуй, хоч у руках подерж! Та це, серце, таке вино, що ти зроду такого не пила. А! цц-цц!!!" — аж цмокнула Хаброня, покуштувавши вина з стакана, ще й губи облизала. Як почала вона цмакати та облизуватись, я й не втерпіла. Глянула на стакан та й нестямилась, як його в руки взяла, як випила, бо мене пекла в горлі така зага, що я була готова разом відро випити. Кума сіла проти мене та й розпустила язика. Та вже й вміє балакати! Бреше тобі, неначе шовком гаптує. Я слухаю та й не примічаю, що тулю стакан до рота та все потрошку сьорбаю. їй-богу моєму, забулася, що й зарікалася не пити, неначе вона ману навела на мене. Ото сидимо ми та балакаємо, коли гляну я, в одчинені двері скаче з сіней жаба, така здорова та ряба, та плиг на поріг! Сіла на порозі, та й оглядає хату, неначе корова через ворота впізнає свій двір. Як глянула я на жабу, та й зараз пригадала свій зарік. Боже мій милосердний! Що ж це я наробила? Це щось неспроста! Не дурно ж кума заговорила мене своїм язиком, неначе знахарка. "Чого ж та жаба сіла на порозі та ще й дивиться на мене?" — думаю я. Коли гляну на пляшку, а в пляшці вина тільки на дні трошки зосталось. В мене руки й ноги затряслися. Кума просить допивати, щоб не зоставалось на сльози, а я кажу: "Викинь, Хаброню, оту жабу, бо це неспроста, щось тут та є!.." Як я думала, так воно й сталось. Вона або дала мені дання в вині, або той перець чимсь посипала, бо з того перцю усе моє лихо почалося... З того часу або я в куми, або кума в мене, а більш того, що кума в мене, та все п'ємо та

п'ємо... та ще п'ємо... На своє лихо люблю я Хаброню за те, що така брехлива та весела. Я ж кажу, якби не вона, я б того проклятого зела і в рот не брала. Через неї не можна мені ніде на роботу стати, бо оце тільки зберуся йти на заробітки в місто, вона прибіжить до мене, ще й наведе повну хату кумів. Та як почнемо балакати та пити, гляну, вже й півдня минуло.

"Ото,— думаю я,— піду ж я, одговіюсь та розкажу на духу попові про ті чари. Висповідаюсь і дам зарік і в рот не брати ні горілки, ні вина".

Одговілась я, як бог велів, ще й подала на часточку, прийшла додому та ще й дома помолилась, вдарила три поклони перед образами, зняла руки до образів та й дала зарік голосно на усю хату. "Тепер вже,— думаю,— буде кінець твоїм чарам, Хаброню!" Ото затопила я в печі, приставила борщ та й почала мамалиґу варити. Коли гляну в вікно, аж через двір простує до хати Хаброня, а за Хабронею прямує кума Мотря, а за Мотрею кума Хів-ря, бо в мене кумів ціла метка. "Ой мені лишечко! —думаю я собі,— це ж сам нечистий несе Хаброню!" Неначе капосна знала, що я одговілась і зарік дала перед богом. Кинулась я в сіни та й підперла двері коромислом, а сама стою та насилу дишу. А Хаброня стук-стук у двері. Двері не одчиняються. "Насте, одчини!" — кричить Хаброня та все торгає дверима, аж двері дрижать. А я присіла в куточку в сінях за діжкою та й притаїлась. "Та одчиняй, спасеннице! Хіба ми не знаємо, що ти дома. Он з вивода дим іде: не само ж воно в печі топиться!" — кричить Хаб-роня. А я все мовчу та ледве дишу, а вони стукають у двері, аж двері тріщать. "Оце мені лишечко! — думаю я,— розламають зовсім двері". Не видержала я; шкода мені стало дверей. Встала я та й кажу: "Ідіть собі, звідкіль прийшли! Не спокушайте мене. Я сьогодні висповідалась і запричастилась". А Хаброня кричить за дверима: "Давай лишень, спасеннице, нам по чарці, бо ми так не підемо додому". "Одчепіться од моєї душі! —кричу я до їх.— В мене всі пляшки порожні. Коли не ймете віри, то подивіться!" Взяла я дві порожні пляшки та й поставила на вікні. Як угляділа Хаброня пляшки, як ударить плечем у двері! Коромисло трісь та й переломилось по половині, а Хаброня аж сторчака дала в сіни. Мотря й Хівря вбігли в хату та давай реготатись.

"От тепер,— думаю,— буде так, як кажуть: гріх по дорозі біг та в хату плиг!"

Стою я ні жива ні мертва. "Ви не куми, а нечиста сила,— кажу я.— Ідіть собі геть од мене! Не буду я з вами пити та гуляти". "Чи ти здуріла, чи знавісніла! — кричить Хаброня.— Тепер збирають виноград: усей мир хрещений п'є. Знайшла час зарік давати? Настане зима, тоді й ми усі гуртом зарік дамо! Став лишень нам око вина та вари мамалиґу",— каже Хаброня. А я кажу: "Як хочете, то ставте, про мене, й десять ок, а я і в рот не візьму..."

Але не так воно сталось, як думалось. Дала-таки я на вино грошей. Як принесла Хаброня вина, як почали вони пити, як почали мене припрошувати, я й не огляділась, як випила чарку, а за нею другу, а там і пішло, й пішло... П'ю я, й боюся, й на образи дивлюся, а в мене все така думка, що нечистий прийшов мене спокушати.

Всипала я кз'курудзяне борошно в окріп, мішаю ложкою мамалиґу. Коли гляну, з сіней жаба плиг через поріг у хату, та така здорова, як тарілка. Я затрусилася, аж впустила ложку з рук. А жаба плиг просто до мене. Я махнула деркачем та й одкинула її до порога, а вона перекинулась на черево, а потім знов стала на ноги. Дивлюся я, а в жаби ноги розтягаються, розтягаються. Жаба росте вгору та й стала така завбільшки, як кіт, та як плигне до мене! Неначе хотіла мені в вічі скочити. Я крикнула та знов одкинула її деркачем. А вона знов піднімається, піднімається вгору та стала така завбільшки, як собака, роззявила рота, а в роті такі зуби, як у вовка. Як глянула я в той страшний рот, та й сили не стало в мене оборонятись. Я оступилась аж за піч та як крикну: "Ой Хабро-ню, рятуй мене! Бери сокиру та рубай оту звірюку, бо вже мені на світі не жити!" Хаброня регочеться, аж за боки береться, а в мене руки й ноги трусяться. Я перехрестилась та як трісну жабу деркачем по голові, а вона так і простяглася серед хати. Дивлюся, а вона усе меншає та меншає, а далі стала така завбільшки, як курка. Я знов перехрестилась, та як телепну її деркачем, а вона задриґала лапами, розтяглася на землі та й стала знов маленька. "Хаброню! —

кажу я тоді.— Великий гріх буде на твоїй душі за мене. Як згублю я свою душу, то ти будеш винна. Глянь! це твоє діло,— кажу я до неї, показуючи на жабу,— гляди, це неспроста". А Хаброня взяла жабу за лапу та й швирнула через двері надвір... "Дурна ти, Насте!— каже вона. — Тепер осінь, то й не диво, що жаби лізуть в хату, бо надворі холодає". От така, кумо, мені чудна притичина трапилась. Варю я мамалиґу, а мені все здається, що я на усікновення чесної глави рву горіхи в лісі, а з ліщини плигають здоровецькі жаби то в пазуху, то на потилицю.

Ой боже мій єдиний! З того часу, кумо, пішлось мені, як з Петрового дня... В неділю пили в мене, в понеділок похмелялись в Хаброні, у вівторок в куми Мотрі, в середу знов у мене, та вже аж в четвер ми пішли на роботу. Та як його в світі божому не пити! Люди саме тоді позбирали виноград, наробили вина. Підеш на базар, стоять валками вози та все з бочками вина. Там продають вино відрами, там точать жиди з бочок. Ідеш базаром, ідеш улицями — скрізь шинки та шинки. Молдавани стоять возами коло шинків та п'ють кухлями. Скрізь тхне вином, куди не повернись: тхнуть базари, тхнуть улиці, тхнуть вози, тхне кукурудзяна солома "а возах. В шинках повно народу, всі п'ють. Таки так скушає мене нечистий, куди не повернись, та й годі.

Пропила я з кумами всі гроші, що заробила, а далі почала пропивати одежу з скрині. Поки стала зима, в мене й скриня стала порожня. А Хаброня все ходить до мене ще й кумів водить. Я вже й про бога забулась; забулась, що перед богом присягалась не пити.

Але пізньої осені знов на мене найшла спасенна думка. Сидимо ми з Хабронею та з кумами під причілком коло моєї хати та п'ємо собі потроху. Вже вина в бутлі зісталось тільки на дні. Сиджу я на призьбі, а холодненький вітерець все повіває на мене. Куми балакають, а я сиджу та мовчу. Чогось мене взяв такий жаль, такий сум, що я аж заплакала. "Чого це ти, Насте, зажурилась?" — питає в мене Хаброня. "А того,— кажу,— зажурилась, що в мене вже скриня порожня. Пропила я з вами усе своє добро,, хоч в старці йди". "А хіба ми тебе силуємо пити? — каже Хаброня.— П'ємо ми, п'єш і ти; п'ємо за свої й за твої гроші". "А чого ж

то, Хаброню, твоє добро в твоїй скрині, а моє марно десь пішло? І ти п'єш, і я п'ю з тобою вкупі, а в мене вже чортма нічого, а в тебе є. Ти мене підводиш! Якби не ти, було б моє добро все ціле. Хаброню, ти не кума мені, ти мій ворог. Якби не ти, я б зроду" звіку не пила б і в рот не брала б". "Чи ти здуріла, чи знавісніла? — каже вона до мене.— Хіба ти маленька? Хіба в тебе розуму нема? Скривилась, як середа на п'ятницю, та верзе чорт зна що". "Не верзу,— кажу я.— Що ти відьма, то це я добре знаю. Чого за тобою слідком жаби в хату скачуть? Чого я з твоєї руки як почну пити, то не можу перестати?" "Схаменись, дурна! — каже вона до мене.— То в твоїх очах жаби скачуть". Взяла мене злість. Причарувала мене, обпила, об'їла, пропила моє добро, ще й мене лає.

"А це ж хіба не дурно, Хаброню, що як п'ємо, то всі поп'ються й попадають на землю, навіть чоловіки, а ти одна ходиш по хаті, як москаль на муштрі? Це не дурнички. Ти щось таке знаєш, бо з кимсь накладаєш. Оце, Хаброню, така дяка за мою хліб-сіль? І тепер п'єш у мене, ще й мене лаєш! Куми мої, дорогі мої! останній раз я оце пила й їла з вами. Ідіть собі куди деінде, пийте, їжте, з ким хочете, а мене не зачіпайте! А ти, Хаброню, ти, відьмо, не ходи, не топчи до мене стежки, бо ти занапастиш мене. Не будеш більше пити в мене!" — крикнула я, та вхопила бутель з вином, та як трісну об камінь! Куми позскакували з призьби, а Хаброня аж рота роззявила. Я зняла руки до бога та й кажу: "Божусь і прися* гаюсь, що я останній раз пила з відьмами. Піду до попа, висповідаюсь і запричастюсь та й дам зарік до смерті не пити й з відьмами не куматись".— "Отак, Насте! Коли так. то по цій мові бувайте здорові!" — кажуть куми та й посунули з двора, а Хаброня кричить до мене з-за во* ріт: "Потривай же ти, Насте! коли я відьма, то нашлю на тебе усіх чортів ще й крикливці на ніч".

Почула я це та й злякалась. А що, думаю, як вона справді нашле на мене яке лихо. Ввійшла я в хату, лягла спати, а сон мене не бере. Встала вранці, так мені погано на похмілля, неначе в роті жиди з балагулою ночували. Вийшла я надвір, сіла на призьбі та й сумую. Глянула я на Хабронину хату, а мене туди так і тягне, так і пориває. Дивлюсь, вже Хаброня топить, бо дим іде з верха. Тягне мене туди, неначе руками. Ні,

відьмо! Нічого не вдіють твої чари. Дивлюся я, а до Хаброні в двір пішла кума Мотря, а за нею плигнула через перелаз Хівря, а за нею Хіврин чоловік, столяр, а потім прибігла Наталка; мабуть, збираються до Хаброні похмелятись. Як згадала я, що вони п'ють, а мене не просять, та аж заплакала. Пішла я в хату, щоб мене не спокушав нечистий, та й завірткою двері закрутила.

Ото покаялась я, пішла до церкви, найняла молебінь, поставила перед образом свічку та й заспокоїлась. В пи-липівку перед самим різдвом висповідалась, пішла попрощалась з Хабронею, помирилась і з сусідами. Ходжу на роботу та заробляю. Цілу зиму жила я, мов свята. їй-богу, й чарочки не випила! Заробила собі доволі грошей, посправляла одежину. "Слава ж тобі, создателю! — думаю я,— таки ж я присвятилась, бо вже мене й Хабронині чари не беруть, і нечистий до мене не приступає".

Вже настав і Великдень. Люди гуляють, п'ють, і Хаброня з кумами п'є, а мене вже до себе й не просить. Мені про те й байдуже. Але прийшли проводи. Треба, думаю, пом'янути свого покійничка, бо так сам бог велів. Ніде дітись, прийдеться випити за його душу чарку, а одна чарка не зашкодить. А в мене в хаті нема вже ні пляшки, ні чарки: повикидала з хати; тільки й зосталась одна пляшка з свяченою водою. Пішла я в крамниці, купила невеличку пляшечку, так на півкварти, купила півкварти горілки, взяла шматок паски, з десять крашанок, помолилась богу, поклала три поклони перед образами, напилась свяченої води та й пішла на кладовище, крадькома од Хаброні, так, щоб вона мене й не бачила. От іду я та молюся. Коло кладовища стрілася я з кумою Мотрею. Найняли ми панахиду за душі наших покійників, посідали на могилках та й закушуємо. Витягла я свою пляшечку з горілкою; випили по чарці; сидимо собі та згадуємо померших. Коли я зирк! з другого кутка кладовища летить Хаброня як несамовита та прямо до нас. І як вона вгляділа нас, нечистий її знає, бо народу на кладовищі була сила, як на ярмарку. Як глянула я на неї, та трохи не зомліла. "От тепер,— думаю,— щось та буде, бо де Хаброня ступить, там золоті верби ростуть".

Глянула Хаброня скоса на мою пляшечку та й осміхнулась. А тут десь узялися наші сусіди, неначе сорока на хвості їм звістку подала. Посідали вони коло мене, горілку мою випили, чисто все свячене поїли... Я й про божих старців забула, неначе мені хто памороки забив. "Ходім же тепер та пом'янемо душу й мого покійника",— каже Хаброня. Встала я, кручуся, верчуся, боюся пристати до їх, а одговорюватись ніяково, бо так бог велів. Пішли ми на могилу, посідали, а Хаброня витягає з кошика прездоровий бутель вина. "Пропаща ж я тепер навіки!" — думаю я. Випили ми по кухлику вина за душу Хаброниного чоловіка та й почали згадувати Хабронину рідню, що вже померла років двадцять. А тієї помершої рідні, нехай бог простить, набралась ціла метка... "Випиймо ж, Насте, за душу мого покійного дядька, вічний покій, царство йому небесне!" :—каже Хаброня. Згадала я того дядька цигана. Циган був добрий коваль, зробив мені добрящу кочергу, як візьму в руки, то все його згадаю. Ніде дітись, треба випити! "Випиймо, куми мої, за душу моєї тітки Ната-лії",— припрошує знов Хаброня. Згадала я й ту тітку, таку відьму, як і Хаброня, прости боже, що вже вмерла. Там була лиха та чорна, як чорт; борода закопирчилась трохи не до самісінького носа, а сухі губи запали, неначе провалились в рот; люльку курила, як той москаль, ще й перед смертю півня в мене вкрала! Ніде дітись, треба було випити. Думаю, як не пом'яну її душі, то ще прийде до мене вночі та на смерть перелякає. Поминали ми та й поминали й Хаброниних дядьків і тіток, а за тітками дідів, а за дідами бабів, а потім сестер впервих, а потім зовиць, а за зовицями свекруху, а за свекрухою свекрушиних тіток; допоминались до того, що вже й сонце зайшло, вже й надворі смерклось.

Забрали ми порожні пляшки, кухлички та чарки та давай дякувати богу. Знялись з місця, та вже й не знаємо, куди прямувати до воріт: чи соб, чи цабе. Як пішли поміж гробками та поміж хрестами, та й заблудили. А тут ще та акація, як ліс, стирчить скрізь по кладовищі. Оглянулась я, а Хаброні десь вже нема; Марти нема, й Мотрі нема, й Хіврі нема; усі чисто десь розгубились. Стою я одним одна між могилами та хрестами під акацією та й не знаю, куди йти. Крикнула б на кумів, та й ніяково кричати на кладовищі. Плутаюсь я між могилами та й

плутаюсь. Двічі вдарилась лобом об кам'яні хрести, аж синяки собі понабивала. Мені здається, що я прямую до воріт, а я залізла в якийсь куток між двома мурованими стінами, стала та й стою. А тут надворі вже зовсім смерклось. Кладовище здорове, а людей кругом мене зовсім нема; нема в кого й шляху питати. В голові стукає, неначе хто молотком в виски лупить, світ мені зовсім замакітрився. Лапаю я стіну, а воріт нема. "Боже мій! — думаю я: покарав же ти мене за мій гріх; це ж мене нечистий водить та ще й на кладовищі". Як напав на мене страх! Що ступлю, то мені здається, що я по мерцях ступаю ногами. Ще й на моє нещастя прийшла мені на думку та страшна тітка Наталія: так-таки неначе вона стоїть передо мною та вишкіряє зуби. Ступила я на якусь могилу та й потрапила в нору ногою. Од страху я крикнула не своїм голосом; мені здалося, що тітка Наталія тягне мене за ногу в яму до себе. Підвела я очі вгору, аж коло стіни стоїть щось тонке та біле, нап'яте білим покривалом, та таке достоту високе, як та Наталія. Я знов як крикну: "Ой, рятуйте, хто в бога вірує!" А воно йде просто до мене, а в йому кістки все брязь, брязь!

Я впала на могилу. Коли чую, мене тягне за руку поліцейський, а в його коло боку бряжчить шабля. Вивів мене на стежку. Мені вже не так страшно стало. "І спасибі,— кажу,— і простибі вам, що ви мене вирятували, бо тітка Наталія була б мене потягла в яму". Дивлюся я, коло воріт блищать ліхтарі. Я зовсім опам'яталась.

Вийшла я за ворота, аж другий поліцейський веде попід руки Хаброню, а третій жене поперед себе Марту, й Хіврю, й Мотрю, неначе тих ягниць. Глянула я на Хаброню, а в неї на голові хустки нема. Я лапнула себе за голову, аж і в мене нема хустки на голові. Мабуть, десь зачепилась хусткою за акацію або й за хрест та й почепила там її.

Глянула я на старців, та аж тоді згадала, що я ніякої милостині не подала старцям, як слід по закону.

"Ой боже мій! —кажу я до кумів,— та це ж ми забули й божим старцям милостиню дати. Все чисто поїли та попили, тільки порожні

пляшки позоставались. Оддаймо за спасення померших душ хоч пляшки. "Візьміть, божі старці,— кажу я,— хоч пляшки та пом'яніть рабів божих: Петра, й Грегора, й Олену, й Наталію". Пооддавали ми порожні пляшки старцям, а самі прийшли на Ришканівку вже, мабуть, як треті півні співали.

Ой боже мій милосердний! Як пригадаю, що тоді діялось, то й тепер сором розказувати. Після того як почали ми поминати померших на проводи, то поминали трохи не до мироносиць: і я, й Хаброня три дні й не топили й не варили. Пили, нічого не їли, хіба свяченої паски по шматочку. Аж у середу я заходилась варити обід. І вже не знаю, чи за гріхи мої, чи за той очіпок, що згубила на кладовищі, одібрало в мене памороки. Чисто все позабувала, де що лежить в хаті. Не знайду ні ложок, ні мисок, ні кухля, ні ножа. Мабуть, нечистий тоді знущався надо мною. Познаходила дещо, розпалила в печі, шукаю ножа, ніяк не знайду. А неначе пам'ятаю, що поклала на полиці. Глянула по хаті, а ніж стримить за образом коло свяченої верби, а з-за ножа виглядає ополоник, а між васильками стримлять ложки!

Боже мій милостивий та милосердний! Це ж з мене глузує нечистий. Мені все тоді неначе здавалось, що я затикаю за образи васильки. Вже аж після мироносиць стало мені сором, що я нагрішила. Хотіла йти сповідатись, та було сором і до попа йти.

Не можна мені довше на Ришканівці жити, думаю я: тут місце нечисте, а моя кума відьма. Так гріх за гріхом і сиплеться, як горох з мішка. Втечу я тихенько од Хаброні та наймусь де-небудь за наймичку, бо ця Хаброня мене з світу зжене. Кишинів велике місто. Чорта з два вона мене знайде і з свічкою серед дня. Пустила я людей в свою хату, а сама стала за куховарку в одного багатого пана, якогось грека Марузлакі. Добре було мені в тих панів, тільки свого господаря, господи, як спочатку боялась, поки звикла до його. Пані моя чорна, як жук, а пан ще чорніший, як той циган плащуватий. Було як вскочу в покої ввечорі та гляну на його здорові витрішкуваті очі, патлаті брови та чорну кудлату бороду, то мені все чогось здається, що то сидить дідько. Ще й

пальці в його довгі та сухі, як пазури; руки позаростали волосом, а сам високий, носатий та сухий, неначе хто його три дні на сковороді смажив.

Ото служила я в їх літо, й памороки мені вже не так забиває; вже, прости господи, ніколи не траплялось, щоб я коли за образи затикала ложки. Так було тільки часом забуду, де що покладу: пані трохи мене полає та й перестане. Бігаю я то з дому на базар, то з базару додому. Трохи мені обридла та біганина, та ще часом по грязюці, як на базарі була трохи не по коліна грязь. Вже я й грошей чимало заробила, та й не беру в хазяйки, бо дуже боялась, щоб часом не забула, де сховала. Але мені вже пішлося, як з Петрового дня. А все той нечистий...

Раз пани пішли до церкви. Я вскочила в покої та давай дивитись з горничною Катериною в дзеркало. А дзеркало таке здорове, мало не під стелю: мене всю видно аж до самісіньких черевиків. Як глянула я на себе, та й здивувалась. Я й не думала й не гадала, що я так покращаю. Дивлюся я на себе, а в мене брови на білому лобі чорніють, як шовкові шнурочки, очі аж сяють, а лице стало повне та біле, бо я все в хаті сиділа й по сонцю не ходила. Я з того дива аж сама до себе засміялась. А Катерина виглядає в мене з-за спини та й каже: "Та й гарна ж ти з біса! Коли б тобі ще червону сукню та черевики на тоненьких закаблуках, то хоч і зараз до вінця". Як сказала вона це, я й почервоніла, так мені стало сором. Глянула я ще раз на себе та й важко зітхнула. Шкода мені стало моєї краси. "Так от чого,— думаю я,— хто не йде улицею, то й задивляється на мене". Ото пораюсь я коло печі, приставляю горшки, а в мене перед очима все манячить червона сукня, неначе хто її почепив на комині та й дражниться з мене. Коли дивлюсь, з церкви йде моя пані в червоній сукні. А та сукня на ній так і сяє на сонці, як грядка маку на городі. "Оце,— думаю я,— нечистий знов спокушає мене не тим, то другим". Що почну говорити з горничною, та все збиваюсь на червону сукню. Лягаю спати, мені й сниться червона сукня. Думала я, думала, та пішла з Катериною, та й набрала собі червоної шерстяної матерії; ще втелющила три карбованці за черевики на високих закаблучках... Катерина й собі справила таку саму сукню. Тільки що пани вийшли в гості, ми повбиралися в нові сукні та прожогом в

покої до дзеркала. Глянула я на себе в дзеркало, повернулась сюди, повернулась туди, а сукня аж лиснить, як шовкова. Дивлюсь, а я покращала вдвоє, коли не втроє: пані та й годі! От така-то я тоді була дурна! І нащо мені здалася та дорога сукня, я й сама тепер не знаю! З тієї сукні й пішло моє велике горе. Коли б була знала, я б її тоді зараз на шматочки порвала.

Раз після Семена, в неділю, по обіді одпросилася я з Катериною гуляти. Убралася я в нову сукню, взулась в нові черевики та й пішла з Катериною гуляти на базар. Ото йдемо ми через городський сад. Коли дивлюсь, поміж акаціями по стежках ходять дві циганки. Циганки повбирані в червоні сукні, поцяцьковані чорними та зеленими дрібненькими квіточками; голови позав'язувані червоними хустками; хвости от хусток теліпаються по плечах аж до пояса; жовтогарячі хвартухи на їх аж сяють. Ходять ті циганки по саду, неначе полум'я бігає між акаціями, та все приступають до тих лавок, де сидять пани та паничі, та намагаються ворожити. Дивлюся я, одна йде проти нас, як та пава, ще молода й з лиця непогана. А Катерина жартує та й каже до неї: "А заворожи, циганко, оцій удові, чи швидко вона заміж піде!" Я засоромилась, а циганка вхопила мене за руку, глянула на долоню, а далі в вічі та й каже: "По твоїх карих очах я бачу, яка твоя доля; дай дві копійки, я тобі всю правду скажу". Я дала їй дві копійки, а вона дивилась, дивилась на долоню, а далі й каже: "Ти щаслива і вродлива; твій талан, як багата нива; тебе ще любитимуть за твої карі очі дванадцять молодців, а ти покохаєш тільки одного. Як підеш за його заміж, то будеш щаслива, а як не підеш за його, то він буде твоїм нещастям". Я злякалась, вихопила руку та й утекла.

Ідемо ми на базар, а в мене ті слова з думки не випадають. А Катерина сміється з мене та докладає. Йшов якийсь молодий москаль, як глянув на мене, та й остовпів, аж язика висолопив: став проти мене та й дивиться мені в вічі. А Катерина каже: "Оце вже один полюбив тебе". Ідемо ми далі, а якийсь панич знов задивився на мене. Катерина каже: "Оце вже маєш двох". Ідемо далі, якийсь офіцер каже, так що я почула: "Ну та й гарна ж вража молодичка!" А Катерина каже: "Оце вже

маєш трьох". Поки ми дійшли до нового базару, Катерина налічила одинадцять та на тому й спинилася. Прийшли ми до одного здорового шинку. Катеринка в шинку грає; люди вештаються то в шинк, то з шинку, як бджоли. Затягла мене Катерина в той шинк. Сіли ми за стіл, взяли пляшку пива, сидимо та п'ємо. А в шинку гам та клекіт. Роздивляюся я на людей, коли гляну, за одним столиком сидять не то цигани, не то молдавани, а між ними сидить якийсь чоловік, здоровий, смуглявий, плечистий та головатий; довгі вуси висять, мов ті батоги; чорні кучері аж вилискуються; чорні здорові очі аж бігають. Як глянула я на його смугляве грізне лице, та аж трохи злякалась. "Чи ти ба, який он страшний гайдамака сидить за столом!" — кажу я до Катерини. А вона придивилась до його та й каже: "Що страшний, то страшний, але ж і гарний". Ото придивилась я до його, а він мені здався вже не такий страшний. Стукнув він мохнатим кулаком об стіл, порожні пляшки на столі задзвеніли, й чорні кучері на його голові затрусились. Дивлюся я, на йому синій розстебнутий жупан і жилетка з срібними ґудзиками, такими завбільшки, як волоські горіхи. Глянула я на його вдруге, а він здався мені вже гарним. Блиснув він на мене чорними очима, і неначе сонце блиснуло мені в вічі. "Оце ж той дванадцятий,— подумала я собі, — оце ж він самий".

Слухаю я, він говорить з людьми по-молдавській, та все грізно, неначе лається з ними. Я не чула, про що вони змагались, бо в шинку, неначе в горшку окріп клекотів, ще й катеринка вила, як скажена собака. Ото дивлюся я на його та й думаю: ану, чи гляне ж він хоч раз на мене. Коли примічаю, він кинув на мене очима раз, потім другий, та так грізно, що мені аж страшно стало! Кинув він з<нов на мене очима, придивився та й бровами моргнув. Я спустила очі та й засоромилась... Потім вже й не пам'ятаю, як він встав з-за стола, як сів коло мене, як поставив передо мною пляшку вина... Я тільки вмочила губи, але не схотіла пити. Вийшла я з Катериною з шинку, а він за нами. Я йду, лузаю насіння та не смію й очей підвести на його. Прийшли ми до качелі, а він платить за нас та садовить нас на качелі, ще й попід руки підняв мене, як я сідала. Дивлюся я, він витяг з кишені панський гаманець, а в тому гаманці повно грошей. Ото закрутились качелі. Ми з Катериною неначе

поплили за водою. А він стоїть,— дивиться на мене й очей не зводить з мене.

"Це твій дванадцятий, як ворожила циганка",— каже до мене Катерина. А я думаю: "Оце ж, мабуть, той, од котрого мені треба сподіватись або великого щастя, або великого горя, як казала ворожка".

Ідемо ми додому, а він усе за нами, а далі питає в мене: "Як тебе, молодичко, звуть?" А я кажу: "Я собі удова Настя; а тебе як звуть?" А він каже: "Мене звуть Грегор", та говорить вже по-нашому. "Хіба ти молдаван, що тебе звуть Грегор? Чи ти тутешній?" — питаю я в його; а ві" каже: "Я, Насте, з Непитайлівки, як і ти, мабуть, з Неказайлівки". Ото провів нас до самої господи та й розпрощався з нами. Вернувся він назад, а я глянула йому вслід, глянула на чорні кучері кругом тонкої шиї та чогось важко-важко зітхнула. "Ой боже мій! — подумала я.— Це ж до мене знов приступає".

Прийшла я додому. Господиня звеліла заходжуватись готувати вечерю. Пораюсь я, неначе нежива. Знов мені почало памороки забивати. Що де покладу, то й забуду. А в мене в очах так і манячить то циганка в червоній сукні, то моя червона сукня, то чорні очі того Грегора. Господи, який чудний той день випав мені! А все то пішлося мені з тієї червоної сукні. Спала я ніч, як не спала, і все снився мені той чудний день од обіду до самого вечора. Тільки що почало на світ благословитись, а я прокинулась і не пам'ятаю, де я: чи на Ришканівці, чи в грека в кухні, чи на качелях, чи за столом в шинку з Грегором. "Боже мій,— думаю я,— це, мабуть, знов нечистий приступає до мене". Вернулась я з базару, пораюсь коло печі, а мені пісні на думку йдуть... Так мені чогось радісно, так весело. Вскочила пані в кухню та й посилає мене в пекарню за паляницями. А я тільки що повироблювала котлети та порозкладувала на стільниці. "Приберу ж я котлети та сховаю де-небудь, щоб часом собака не вбігла в пекарню та не поїла,— думаю я.— Де б їх,— думаю,— сховати!" Одчинила я свою скриню та й поклала зверху стільничку з котлетами. На столі лежали ложки та ножі. Я вхопила їх, крутилась, вертілась по хаті, а далі й кинула в грубу; думаю,

тут ніхто не знайде, як часом хто вскочить в пекарню. Вертаюсь я додому, а пані увійшла та й питає: "А де це ти, Насте, діла котлети?" А я кажу: "Та оце як виходила з хати, то сховала, щоб часом собаки не вбігли та не поїли". Говорю я, а сама бігаю очима скрізь по хаті: їй-богу моєму, і з голови випало, де я діла ті котлети... "Але де ж це ти їх сховала?" — питає пані. Кинулась я шукати, глянула на полицю, на піч, під піч, заглянула під ліжко, нема котлетів. Пані побігла в комірчину, заглянула в усі закутки, нема котлетів. "їй-богу! — кажу,— я сховала, тільки забулась, де". "Не в скриню ж ти їх замкнула",— каже до мене пані. "Та в скриню ж, — кажу,— в скриню! Оце добре, що нагадали". Одчиняю скриню, аж стоять мої котлети. Накрила я стіл, ложок та ножів нема. Кричить пані на мене: "Де ти діла ложки?" А я кручусь по хаті, пошарила по всіх усюдах, нехай уже

мене бог простить, заглянула й за образи — нема! "Оце,— кажу,— нечистий знов спокушає мене; неначе памороки забило мені". Та вже діти познаходили ножі та ложки в грубі в попелі. Так мені стало й сором і чогось страшно: мені все здавалось, що після вчорашнього дня знов приступає до мене нечистий.

Ой боже милостивий та милосердний! А воно таки незабаром і приступило до мене, бо нечистий знов наслав на мене оту Хаброню. Через тижнів два чи три після того пішла я на базар. Накупила я всього на обід повнісінький кошик, потім пішла я в той ряд, де продають огородину. А ряд той довгий, похожий на улицю: по обидва боки рундуки з покрівлею на стовпцях. На рундуках скрізь здорові купи червоних баклажанів; низки червоного стрючковатого перцю скрізь висять і на стовпцях рундуків, на стріхах, ще й розкидані зверху на покрівлі. Уся та уличка на сонці червоніє, неначе горить. Вийшла я з тієї улички на плац, несу кошик, аж сопу, та тільки що хотіла повертати додому, коли дивлюсь, проти мене шинк, а з шинку вискакує Хаброня. Як угляділа мене, так і кинулась мені на шию! Поставила я кошик на землі та давай обніматись та цілуватись з нею, неначе рідну матір побачила. "Бачиш, яка ти, Насте, недобра! — докоряє вона мені.— Покинула нас та й сховалась од нас, неначе од ворогів". Я аж заплакала.

Коли гляну, з шинку вибігає й кума Мотря, а за Мотрею Хівря, а за нею Олена, трохи не уся Ришканівка вибігла до мене з шинку. Давай ми цілуватись та розмовляти. Ото просить мене Хаброня в шинк випити вина, а я кажу: "Ні, Хаброне! спасибі тобі за ласкаве слово, а по чарці я вже не буду пити". А вона побігла в шинк, винесла пляшку з вином та як шелесне нею під самісіньким моїм вухом! "От тепер я знов пропала!" — думаю я. Ступлю я однією ногою на поріг, та й оступлюсь; ступлю знов, та й оступлюсь. А Хаброня знов як бовтне перед самісіньким моїм носом, я так і вскочила в шинк! Вже й не знаю, чи довго вони там пили, бо куми почали співати. Мусила таки й я трошечки випити в кумпанії. Я глянула на свій кошик та й згадала, що мені час іти додому. Вхопила я кошик, вибігла з шинку, та й "є потраплю, куди мені додому йти. Пам'ятаю тільки, що треба було повертати в ту уличку через базар, де червоніє перчиця та баклажани на рундуках. Глянула я в один бік, уся улиця перцем червоніє; повернулась в

другий бік, і там перець червоніє; повернулась в третій бік, і там уся улиця червоніє, неначе горить. Що мені тепер робити? Куди повертати? Мдхнула я рукою та й пішла навмання: думаю, втраплю додому цією улицею, коли вся улиця червоніє, неначе вогнем горить. Ото йду я та йду, а мені все червоніють в очах низки перцю: коли дивлюсь, аж вже стало кругом мене скрізь зелено. Оглянулась я на всі боки, домів нема, тільки сади та виноградники. "Де ж це я опинилась?" — думаю я. Озирнулась я кругом; то було зелено, а це вже мені чогось здалося, що стало скрізь біло; акація неначе цвіте, сади цвітуть, а в садах соловейки щебечуть. Оце яка чудна оказія! Тільки що хотіла я роздивитись, а мене неначе хто пхнув у рівчак. Я впала та незчулась, як і заснула...

Вже не пам'ятаю, чи довго я там спала. Тільки чую, мене штовхає під бік якийсь молдаван і ллє мені на лице воду з тикви. Я схопилась, сіла та й дивлюсь, витріщивши очі. Лапнула за голову, на голові хустки нема.

Гляну я, коло мене в рівчаку лежить хустка. Підвела очі вгору, надо мною гілля абрикосів. "Де це я?—думаю.— Чи на цім світі, чи, може, вже на тім". Одібрало зовсім мені па-мороки. Думаю, думаю, нічого не пригадаю. Коли дивлюсь, молдаван суне в руки мені кошик. Я витріщаю очі на той кошик. А молдаван каже: "Вставай, молодице, та одніми од собаки м'ясо". Дивлюся я, собака сидить під кущем та гризе кістку, а зв'язані качки тріпаються по траві. Кавун покотився в рівчак, в'язки пражу, виноград, червоні й сині баклажани валяються кругом мене. Слава тобі, создателю! Вернувся мій розум додому. Я згадала усе, та як схоплюся, як пожбурю на собаку ломакою; з'їла проклята половину м'яса ще й паляницю! Позабирала я усе, вийшла на гору та давай озиратись кругом. Кишинів далеченько видно на горі, аж хрести горять на церквах в тумані. Я пригадала й Хаброню, і той шинк, де куми пили, перехрестилась наперед усього до церкви та подякувала, що мені бог хоч розум вернув. І сама не відаю, що зо мною сталося! Не диво було б, якби я впилася, а то, їй-богу, кумо, тільки трохи натщесерце покуштувала.

Приходжу я додому, а хазяїни ждуть мене з базару. Не топили й не варили. "Де це ти була до півдня?" — питає в мене хазяйка. А я кажу: "Вибачайте мені, пані, бо мене нечиста сила водила. Є в мене кума відьма, та од неї усе це лихо сталося. Хотіла йти з базару до-

дому, а вона мене завела до шинку, а як я вийшла з шинку, то нечиста сила водила мене поза городом аж до півдня..."

Другого дня прогнала мене пані. Вернулась я знов до овоєї господи та до своєї Хаброні. "Ні,— кажу,— Хабро-ню! Од тебе не втечеш і під землею не сховаєшся". А тут почалася робота >в виноградниках. Ото одного дня каже до мене Хаброня: "Ходім у виноградники зрізувати виноград". Вкинули ми в торбу шматок хліба та й пішли в виноградник до одного пана та й стали на роботу. Виноград дуже вродив того року. Листя з кущів вже зовсім обсипалось внизу, тільки держалося на вершечках. Як присіла я під кущами, як глянула вниз з гори попід кущами, то мені здалося, неначе хто оберемками накидав винограду.

Цілі купи здорових кетяхів аж до землі доторкуються кінчиками, що й ліз не знать. Одна купа жовта, друга чорна, а там далі червона, ще й зверху на гілках подекуди теліпаються кетяхи, неначе хто навішав пучків усяких сережок. Поснідали ми виноградом з хлібом, пообідали виноградом і пополудновали виноградом. Надвечір дійшли ми до низу. А внизу під горою, коло самого виноградника, густа купа акацій та волоських горіхів так розрослася, неначе сиза хмара або густе зелене руно. Ото дивлюся я на ту гущавину, а з неї висовується якась чорна патлата голова, а за головою широкі плечі: висунеться з листя та й знов ховається в гущавину. Хаброня вгляділа того чоловіка та й каже до мене: "Чи ти бачиш, Насте, яка ондечки звірюка виглядає з листя?" Дивлюся я, знов висунулись страшенні широкі груди з розхристаною сорочкою; голі груди чорніють, як земля, а на плечах чорніє здоровецька кучерява голова, як макітра. Висунулося воно, помахало на мене рукою та й знов сховалося за густе гілля. Я собі подумала, що якийсь бродяга закрадається з-за кущів, щоб накрасти винограду, бо та гущавина була при самій дорозі. Вже сонце зайшло; почало смеркатись. Однесли ми останні відра та коновки з виноградом, викидали в бочки, взяли плату та й вертаємось додому. Стежка йшла саме через ту гущавину. Люди пішли вперед, пішла й Хаброня, а я якось зосталась позаду. Увійшла я в ту гущавину, а там поночі, як уночі. Густе гілля горіхів позвішувалось, як хмара, а зверху поплутався по гіллі виноград. Я згадала про того чорного бурлаку, й мені трохи страшно стало. Коли дивлюсь, передо мною стежка в'єть-

ся через маленьку прогалину. Кругом прогалини в'ється вже пожовклий, дикий виноград, за ним шовковиці та абрикоси, всі в жовтому листі. Прогалина лиснить проти синього неба; жовтий лист кругом неначе золотом сяє, а серед тієї прогалини стоїть якийсь чрловік, високий, патлатий та чорний, неначе дідько намальований на жовтій стіні. Як глянула я, та й стовпом стала. Дивлюся я, та тінь заворушилась

та й іде до мене. В мене в душі похололо. Я хотіла закричати, хотіла перехреститись, та й руки не підвела. А він приступив до мене та й питає: "Чи це ти, Насте? Я Грегор. Чи пам'ятаєш мене?" Я й незчулась, як дві широкі долоні вхопили мене за плечі, неначе дві лопати. Долоні були гарячі, як огонь. Здорова голова нахилилась до мого лиця; гарячі губи, як розпечене залізо, притулились до моєї щоки, а потім, як п'явки, впились в мої губи. Я трохи не зомліла в його руках, бо почула, що моя кість хрущить в його руках, як хрущать пальці на руці, коли хто з усеї сили здушить руку.

"А я тебе, Насте, вглядів, як ти йшла в виноградник,— каже він до мене стиха.— Я сидів тут трохи не од півдня та все дивився на тебе, як ти під горою різала виноград. Чом ти не прийшла до мене, як я до тебе махав рукою?" — питає він мене над самісіньким вухом, а його гарячий дух так пече мене в щоку, неначе сонце літом. Мені здалося, що жовте листя на шовковицях та абрикосах горить кругом нас, і той огонь пече мене. Я хотіла говорити та й не змогла, а серце в грудях так стукало, що я ушима чула його. "Чи ти любиш мене, Насте?" — питає він знов. Я опам'яталась і насилу згадала, де я, що зі мною діється. Пригадала я Хаброню та й кажу йому: "Пусти мене, бо мене он Хаброня жде". А він знов питає в мене: "Чи ти любиш мене? Скажи, що любиш, то пущу". Як сказав він це слово, я незчулась, як обняла його шию руками. "Скажи, де ти живеш: я до тебе сьогодні пізненько прийду",— каже він. А я кажу: "На передмісті Риш-канівці, за річкою Бичком, друга хата з самого краю". Він мене пустив, а я ледве догнала Хаброню аж на шляху під вербами.

"Де це ти так загаялась? — питає в мене Хаброня,— Чи не з тим чортом стояла, що виглядав з акацій?" Як сказала вона це — в мене в душі похололо. Думаю, може й справді нечистий спокушав мене... Такий він був чорний, та пелехатий, та страшний. Знов почало в мене одбирати памороки... Чую я, в мене плечі гарячі на тому місці, де він брався руками, чую навіть слід його гарячих пальців на плечах, слід губів на щоках: так і пашить в тому місці, неначе од огню. Забило в мене

памороки, аж голова в мене закрутилась. Хотіла пригадати, який тоді був день, та, їй-богу, забула.

Прийшла я додому, сіла на призьбі та й думаю: чи прийде, чи ні? І хочеться мені, щоб він прийшов, і страх мене бере. Вже надворі добре смерклось. Ввійшла я в хату, засвітила світло, сіла та й жду. І сон мене не бере. А він все мені на умі вертиться. Думаю я, боже мій, що це за напасть сталася зо мною? Звідкіль вона взялася? Жила собі тихо, хліб заробляла, а тут на тобі таку напасть! Це, мабуть, циганка мені наворожила. "Коли воно неспроста, то перехрещусь, як він увійде в хату: як не щезне, то він чоловік",— думаю собі. Коли чую, під вікнами щось важко ступає; рипнули сінешні двері. В мене в душі похололо. Одчинились двері в хату, а звідтіль висовується чорна голова, нахилена вниз. Увійшов він у хату, зігнувшись у низеньких дверях, та як став просто, то трохи не до стелі головою достав. Я перехрестилась, він не щезає. Дивлюсь на розхристані груди, груди мохнаті та широкі. Сорочка на йому без застіжки, як у молдаван, та чорна, як рілля; під пахвою держить гуску, а пальцями душить її за ніс, мабуть, щоб не кричала. Ну, думаю, коли приніс гуску, то певно чоловік, а не дідько. "Добривечір, Насте! — каже він.— На тобі гуску та заходжуйся варити вечерю, бо вже буде тиждень, як я обідав". "А де ж ти взяв гуску"? —питаю я. "Та тут,— каже,— їхали молдавани з базару, то я й купив". Взяла я гуску в руки, гуска закричала, і мені стало якось веселіше. Зарізав він гуску, а я затопила в печі, нагріла окропу, опатрала гуску, половину вкинула в юшку, половину спекла. А він сидить кінець стола обірваний, обшарпаний. Синя китаєва молдавська куфайка на ньому вся попроривалась, неначе він біг через терен або через гущавину в лісі. Волосся закудлане, лице невмите, руки чорні, як у коваля. "Де це ти,— кажу,— так обшарпав одежу та замазався, неначе тиждень не вмивався? Перше я тебе бачила в дорогому жупані, а тепер ти в старому дранті". А він каже: "Не вродив цього року хліб на моєму полі, то не було за що й одежі справити". "Хіба,— кажу,— ти маєш поле?" "Авжеж,— каже,— маю: в мене поле по всьому світі; де стану, там і моя земля". "Хто ж ти такий? Де ж твоя хата, де твоя рідня?" — питаю. А він каже: "Моя рідня розсипалась скрізь по Басарабії та по Молдавщині". "Чи ти ж,

— кажу,— парубок, чи удовець?" "Моя жінка вмерла через рік, як мене батько оженив, та й добре зробила, що вмерла",— каже він.

Налила я йому води в миску. Він умився. Дала йому гребінець, щоб розчесав голову. Чеше він закудлану голову, а волосся тріщить на йому, аж зубці з гребінця сипляться. Причепурився він, сів кінець стола та все дивиться на мене, а я на його поглядаю скоса. Дивлюся я, його широкий лоб, щоки коло очей і ніс залисніли проти світла, бо були біліші от смуглявого лиця та шиї, неначе на те місце засвітило сонце. Чорні кучері залисніли. Осміхнувся він до мене, блиснули білі рівні зуби, а в мене неначе серце засміялось.

Подала я на стіл вечерю, з'їла сама шматок, а він трощить гуску, як голодний вовк, аж кістки тріщать в зубах. З'їв усю гуску до останку. Вже в місті погасло світло в вікнах. Він встав з-за стола та й почав прощатись зо мною. "Куди ж ти оце йдеш проти ночі"?—питаю я в його. "Та йду до знакомих, бо там мене ждуть; просили на ніч, а завтра жди мене до себе ввечері". Попрощався він зо мною та й пішов в город.

Другого дня ходила я, неначе п'яна. Цілий день вертиться він у мене перед очима. І діла не робила. Сиджу та все думаю про його. Коли смерком знов рипнули двері. Входить він у хату, а в його під пахвою індик. А я кажу до його: "Нащо ти втрачаєшся та купуєш птицю?" "На те, — каже,— що тебе люблю". Зарізав він індика, я опатрала, половину зварила, половину спекла. Уклав він у копи трохи не всього індика та й каже: "Ото коли б оце по чарці! Чи нема в тебе горілки або вина"? А я кажу: "Нема й не буде, бо я дала богові зарік не пити; була мені, бач, притичина на кладовищі, та я з того часу й заріклась пити. "Дурний твій зарік! — каже він.— Піду ж я в город та зап'ю оцього індика". Знов посидів він зо мною до півночі та й пішов.

Ходив він до мене щовечора з тиждень або й більше. Оце як тільки почне смеркатись, я вже жду його та варю мамалиґу. Купила полотна, пошила йому сорочки, полатала йому одежу, причепурила його. Боже мій, як я любила його! Я б йому, здається, душу свою оддала. Ото

одного вечора жду я його, а він не йде. Вже й надворі зовсім смерклось; вже й зорі висипали на небі, а його нема. Зварила я мамалиґу, сиджу та думаю про його, а мене бере сум та нудьга. Здається летіла б до його, якби знала, де він. Вийшла я надвір, надворі поночі, тільки місто на горі й попід горою вже світиться вікнами. Вийшла я за двір, нема його. Я пішла шляхом з гори: думаю, чи не стріну його. Зійшла я з гори, вийшла на маленький горбик, дивлюся, під горбиком над річкою ледве мріють циганські шатра. Коло одного шатра горить багаття, висить казанок, а коло вогню сидить циганка в червоній хустці на голові. Я зараз впізнала ту циганку ворожку, що мені ворожила в саду. Коли дивлюсь, з-за шатра вийшло щось високе та рівне та й приступає до вогню. Блиснув огонь на його... Ой лишечко мені! Це ж мій Грегор! Дивлюся я, з шатра виходить старий високий циган, такий заввишки, як Грегор, а за ним другий молодий та тонкий. Постояли вони коло вогню, поговорили з Грегором та й пішли за шатра в лози. А Грегор стоїть коло вогню, махає руками та й балакає з циганкою. Мене взяв жаль. Я хотіла вже бігти до багаття, але згадала, що в тих циган такі страшні собаки, як вовки. Коли чую, старший циган з ліз крикнув на Грегора; він і собі пішов за шатра в кущі. Стою я та й не знаю, чи йти мені додому, чи ні. Пішла б до Грегора, та боюся циган. Коли дивлюсь, з дороги звернув якийсь чоловік, а за ним другий, та й пішли просто до багаття. Поставали вони коло вогню та щось питають в циганки. Циганка махнула їм рукою за шатра, на лози. Один з їх повернувся лицем до вогню; я впізнала того лакея, що служив разом зо мною в грека. Ото й вони пішли в кущі. Глянула я на шлях, знов повернули з шляху якісь люди, вже не знаю, чи цигани, чи міщани, та й ті пішли в кущі. Стояла я, стояла, дивлюсь на кущі, нічого не видно. Долина чорніє, як темна ніч. В лозах ані шелесне лист. Собаки сидять коло циганки та дивляться на казанок. В шатрах усі цигани поснули. Стояла я, стояла та й пішла додому. "Чи не ходить часом Грегор до тієї циганки на вечорниці?" — думаю я, йдучи додому.

Другого дня ввечері знов прийшов він до мене. Він через поріг, а я в сльози. "Чого це ти плачеш, Насте?" — питає він у мене. "А тим,— кажу, — що ти вчора не прийшов до мене та ходив до тієї поганої циганки ворожки, що в саду панам ворожить". "До якої циганки?—каже він.— Я

вчора був на роботі, а ввечері і з шинку не виходив". "Добре,— кажу,— не виходив, коли я бачила, як ти балакав з циганкою коло багаття, а потім пішов з якимись циганами в лози. Я стояла на горі, все тебе ждала й усе бачила".

Як сказала я це, в його очі блиснули так страшно, що я аж злякалась. Поглянув він скоса на мене, насупив свої чорні брови та й каже: "Ти, Насте, бачила когось іншого, що схожий на мене; хіба нема людей схожих? Не плач, Насте, бо ти дурнісінько плачеш: я вчора ввечері пив в шинку і цілу ніч з шинку не виходив".

Просиділа я з ним трохи не цілу ніч, голубила його, незчулася, як надворі свінуло. Ото він іде од мене та й каже: "Я тебе, Насте, полюбив, як побачив вперше в червоній сукні. Чом ти ніколи не вберешся в червону сукню?" А я кажу: "Прийде неділя, я вберуся в червону сукню. Приходь в неділю".

Ото прийшла неділя. Вбралася я в червону сукню, жду його й варю йому вечерю. Вже й вечеря готова, вже й надворі смерклося, а його нема та й нема. Вийшла я на шлях його виглядати. Стою за воротьми та все на шлях поглядаю, а його нема. Зійшла з гори, знов вернулась до двору, а його нема. Вже на Ришканівці світло погасло, і в городі почало світло згасати подекуди, а його нема! Зажурилась я, аж голову схилила. Вернулась у хату, сон мене не бере. Вийшла знов на шлях, дивлюсь, вже світло в городі скрізь погасло, все затихло, все поснуло. Здих-нула я важко, вернулась у двір. Коли це зразу щось блиснуло на небі, неначе блискавка. Глянула я на небо, аж над Кишиневом котиться з неба зоря, здорова та червона, як огонь, та й покотилась понад моєю хатою, а за нею потягся червоний довгий хвіст, неначе мітла. Іскри так і посипались, аж зашипіли та зашкварчали. Тріснула зоря, блиснула й десь впала за горою та й розсипалась іскрами. Усі гори й долини стало видко, як серед дня. Глянула я на двір, аж коло хати стоїть Грегор, високий та рівний, неначе намальований на білій стіні. Я глянула та з переляку трохи не впала: так забило мені дух в грудях. Стою я на одному місці й не маю сили з місця рушити. Він вглядів мене та й каже:

"Де це ти, Насте, ходиш так пізно?" А я стою, як стіна німа: мені здалося, що це перелесник впав до мене в двір та й став Грего-ром. Він знов говорить до мене, а я стою й не можу з переляку слова промовити. Взяв він мене за руку, увів у хату, засвітив світло, а я сіла на лаві та тільки дивлюсь на його. Він глянув на мене та й каже: "Чого це ти така бліда стала та біла як крейда?" Я аж тоді опам'ятувалась та й кажу: "Скажи мені, Грегоре, хто ти такий? Чи добрий, чи лихий чоловік". "Авжеж,— каже він,— добрий, коли тебе люблю, як свою душу; це, мабуть, тебе налякало те, що з неба огнем впало". "А перехрестись,— кажу я,— нехай я побачу хоч хрест на тобі; я ще ні разу не бачила, щоб ти хрестився або молився богу". Він узяв та й перехрестився тричі до образів та й каже: "Оце, Насте, я став під хуру в одного купця. Отут я приніс одну річ: нехай постоїть в тебе до світу, а перед світом я заїду кіньми та й візьму". "Нехай,— кажу,— постоїть, про мене, в сінях або в хаті". Ото він вийшов надвір. Дивлюся я, він пре в сіни якусь здорову скриню з дощечок, таку саму, в яких купці привозять крам. Поставив в сінях, накрив соломою та й пішов.

Лягла я спати. Спала, як не спала, тільки дрімала, а мені все сниться, що з неба летять огневі змії, блищать, як блискавка, та все падають в мій вивід, а з комина виходить Грегор, то червоний, як огонь, то чорний, як сатана. Тільки почало на світ благословитись, Грегор постукав у вікно. Я одчинила. Він викотив ту скриню з сіней, кинув на віз та й каже: "Прощай, Насте! Я швидко до тебе не вернусь. Жди мене аж на різдво; не кажи ж нікому, що я в тебе був цієї ночі". Сказав він це та й поїхав на гору.

Він поїхав, а мене взяв жаль. Я плакала цілий день, плакала й вечір. Жаль мені за ним, як за рідним батьком. Настала пилипівка. Почалася зима. Набрала я додому роботи, сиджу та шию, та все про його думаю: і жаль мені за ним, і страшно його, і сама не знаю, кого я так гаряче кохаю. Минають тижні, а я все про його думаю та й сама не знаю, чи добре я зробила, що його полюбила. Хочеться мені в людей поради питати, бо сама я ніяк не можу дати собі ради. Ото взяла я свою роботу, пішла до Хаброні на оденки та все чисто їй розказала, неначе перед

попом висповідалась. А Хаброня слухала, слухала та й каже: "Це тебе покохав якийсь пройдисвіт, а може й злодій; хіба мало в нас тих пройдисвітів в Кишиневі? Була,— каже вона,— й мені така притичина: внадилось до мене якесь ледащо та ще й на лихо таке гарне, а я через його три дні в тюрмі сиділа". А я кажу: "Може, твоя й правда: це, мабуть, сам нечистий внадився до мене: не дурно ж він раз прилетів до мене перелесником та й упав у мій двір".

Думала я про його цілу пилипівку. Хотіла забути, ніяк не забуду: ті пишні великі очі так і сяють передо мною, як вечірня зоря, куди не повернуся. І лягаю спати з думкою про ті чорні очі, і встаю з думкою про їх. Думала його не ждати, але все його ждала, в вікна виглядала. Оце часом на базарі вгляджу де чорні кучері або очі, схожі на його очі, то моє серце так заграє, так заб'ється, що в мене сльози виступають в очах... "Буду,— думаю собі,— говіти! Піду висповідаюсь, дам зарік його не любити, його навіки забути, а на різдво й двері запру, як він прийде". Одяглася я, пішла до церкви. Йду до церкви й примічаю, що мої очі самі так і плачуть, так і заливаються, сльозами, неначе я з ним прощаюся навіки. Ото одговілася я та все думаю: що це я вчинила, що його полюбила? Як умер мій покійник Василь, я ж заріклася до смерті нікого не любити. Стало мені сором, аж щоки зайнялися огнем.

Ото вже прийшла кутя. Варю я кутю та узвар та й думаю: зварю тільки для себе одної. Коли дивлюсь, я й не зогляділась, як зварила на двох... Думаю одне, а роблю друге та все його жду, аж у вікна виглядаю. "Боже мій милостивий та милосердний!—думаю я,— що це діється зо мною? Не прийму я його більше, не хочу я його ждати". Але чую, що в грудях серце так і тріпається, як пташка, щоки горять, голова пашить огнем: я чую, що його жду. Вже настав святий вечір, вже почало смеркатись; я вуха насторочила та й слухаю, чи не застукотить попід вікнами. Шелесне вітер акаціями під вікном, а мені здається, що він от-от застукає в двері і ввійде в хату. Повечеряла я, як не вечеряла. Молилася богу, думка не летить до бога, та все до його. "Пропаща я навіки! Чимсь нечистим він причарував мою душу",— думала я, лягаючи спати.

На перший день різдва убралась я в червону сукню та й пішла з Хабронею погуляти на базар. Вертаюсь з базару й тільки що увійшла в хату, а він за мною шусть на поріг! Неначе з комина вилетів. Як стояла я, так і впала йому на груди та за сльозами й світу не бачу.

Скинув він кожух, а на йому убір гарний та дорогий: синій суконний жупан з ґудзиками, добрі чоботи, синя жилетка, а на жилетці аж чотири ряди здорових ґудзиків так і сяють; шия зав'язана червоною хусткою. Стоїть він передо мною, як літнє сонце на мене світить; високий лоб з чорними бровами аж сяє, а довгі вії позакручувались над очима, як кучері. "Нащо ти мене так мучив? Чом ти не навідався до мене хоч на часину? Я трохи не вмерла за тобою",— кажу я. А він витяг з кишені хусточку, розв'язує та й подає мені добре намисто; аж п'ять разків! Та яке намисто! не просте, а панське: кожна намистина кругленька, неначе виточена. Майнуло те намисто в його руках перед вікном на сонці, аж блиск пішов по стінах. "Оце на тобі, носи та мене не забувай,— каже він. — А тепер на гроші, купи м'яса, а я куплю горілки та вина; готуй вечерю, бо я прийду з гістьми". Вийняв він з кишені гамана, розшморгнув, а звідтіль так і посипались на стіл срібняки, а між ними й червінці, та ще й виглядає сувой асигнацій. "Де ти,— кажу,— Грегоре, набрав такого грошей, та ще й червінців?" А він каже: "Заробив: тепер на моїй ниві був добрий врожай; бач, як я зодягся та прибрався". "Чи можна ж,— питаю, — покликати й куму Хаброню до себе?" "А чом же!—каже.— Клич і Хаброню і всіх своїх кумів: на всіх настачу".

Пішла я на базар та по дорозі забігла запросити Хаброню і потім од радості й незчулась, як облітала трохи не всю Ришканівку та запросила усіх кумів. На базарі стріла знайомих молдаванок та й тих запросила. Щось таке зо мною сталося, що я була готова всіх скликати до себе, неначе на весілля. Приходжу я додому, вбралася в червону сукню, аж іде Грегор і несе здорові пляшки з горілкою та з вином. З Грегором прийшов якийсь старий високий чоловік: голова сива, брови й вуси сиві, а сам чорний, очі здорові, чорні та страшні. Придивляюсь я до того старого, а він з лиця схожий на Грегора, неначе його батько... За старим увійшов у хату ще один парубок, неначе молдаван, високий, тонкий та

кучерявий. Надвечір збіглися до мене усі куми. Хаброня та Марта стали коло печі та готують вечерю, а я сиджу та не надивлюся на Грегора. Ото він налив чарку горілки та й подає мені: "Оце,— каже,— тобі, Насте, перша чарка". Я на той час усе забула: що й зарік давала не пити, що й сповідалася й причащалася. Одібрав нечистий од мене пам'ять: я взяла та й випила одну, потім другу. Закрутилась в мене голова, а на серці така радість, така радість! Так би, здається, і співала, й танцювала та все до серця пригортала Грегора. Напав на мене якийсь сміх. На кого не гляну, та й сміюся; хто що скаже, я сміюсь; гляну Грегорові в вічі, регочусь. Його чорні кучері та довгі вії неначе лоскочуть мене по душі: він осміхнувся до мене, а я регочусь, аж сльози виступили з очей. "Чого ти, Насте, так смієшся? — каже мені Хаброня.— Гляди лиш, щоб після не плакала". Я глянула на неї та разом і перестала сміятись; чогось на мене напав сум. Втерла я рукавом сльози та чогось пригадала ворожчині слова... Згадала та й засмутилась.

Посідали гості кругом стола, п'ють та балакають. Старий дід усе розмовляв з Грегором про Ясси, про Буку-рест та про якісь коні. Подала я на стіл вечерю. Чоловіки так і кинулись на печеню, як вовки на вівцю; беруть руками м'ясо, тягнуть з тарілок так нечепурно, аж юшка тече по скатерті та по грудям. Старий дід замурзав морду трохи не по самі вуха. Повечеряли ми та давай знов пити. В мене почала голова морочитись. Хаброня та Марта виступили серед хати, попіднімали руки вгору та давай пританцьовувати одна до другої, та приспівувати молдаванської пісні. Я тільки пам'ятаю, що молодий парубок сів коло Марти, а потім пам'ятаю, що старий дід почав змагатись з Грегором за якогось вороного коня, що Грегор продав десь за границею; пам'ятаю, як вони повскакували з лави, як стояли серед хати, страшно кричали та совались один до другого з кулаками; пам'ятаю, як страшно в їх блищали здорові очі. З того страху я впала на ліжко та й вже нічого більше не бачила й не чула...

Так ми пили та гуляли усі святки. Я забула бога й людей і не пам'ятаю, що зо мною діялось. Нечистий обплутав мене, неначе яка напасть. Грегор жив у мене. Я перестала й сусід соромитись. Куми з

мене сміються в вічі, а мені й байдуже. Аж після водохреща вийшов трохи чад з голови. Почала я думати, що це зо мною діється? що далі зо мною буде? А Грегор цілісінький деиь спить, а ввечері попоїсть та все кудись ходить. Питаю я в його, куди він ходить, він не каже. Ото раз надвечір сиджу я з ним, надумалась та й кажу: "Що ж, Грегоре, далі з нами буде? З мене люди сміються. Я для тебе забула бога й людей, забула, що дала богові зарік не пити й не любити". А він каже: "Дурні ви молодиці! Носитесь з богом, як з писаною торбою: то не вважай на бога та люби мене, та й годі". Я перехрестилась та й кажу: "Отже, я не дурно думала, що ти неспроста до мене ходиш, коли про бога таке говориш. Чи не накладаєш ти з нечистим? Скажи мені усю правду, коли мене любиш!" Він зареготався та й каже: "Якби я був молодиця, то ти б ще сказала, що я відьма". "Жартуй,— кажу,— не жартуй, а нам треба повінчатись та жити вкупі, як слід, по закону. Я сама в хаті; зоставайся в мене за хазяїна". Він як зарегочеться та й каже: "Я б літом здох в твоїй хаті. Нема в світі, як вольна воля на степах або в лісі. Мені важко дихати в хаті". "Хіба,— кажу,— ти на літо на степах стаєш за чабана?" "Здурів би, чи що, щоб за чабана став,— каже він.— Я циган і літом живу в циганському шатрі. Хіба йди зо мною в шатро на літо, то я з тобою повінчаюсь".

Як сказав він це, я так і остовпіла. "Може, ти,— каже він,— не будеш мене любити, що я циган?" Глянула я на його гарну вроду та й кажу: "Коли б ти був не тільки циган, а навіть татарин, я тебе любитиму, бо не маю сили тебе не любити. Ти мене чимсь причарував, не тільки чорними очима та бровами..."

Прожив він у мене до масниці. Як тільки стала весна, він десь щез, навіть зо мною не попрощався. Знов зосталась я, неначе удова, одним одна в хаті з своїми думками та гріхами. Ходжу в місто на роботу та вже й про каяття не думаю.

Перед Великоднем прибули цигани й розкинули шатра над Бичком. Я пішла до тих шатрів, перегляділа усіх циган, а його не знайшла. Побачила й ту циганку, що мені в саду ворожила, питаю в неї, чи не

бачила вона Грегора, чи не чула вона про його; вона каже, що не бачила й не чула. Над самою річкою стояло здорове шатро, мабуть, якогось багатого цигана. Шатро всередині було позапинане килимами; килими розстелені долі. Коло шатра стояли добрі вози; вештались гарно повбирані цигани. Я півдня стояла коло того шатра, думала, чи не побачу свого Грегора, а його не було.

Настала красна весна. Зацвіли абрикоси. Вже й Великдень минув, минули й проводи. Ото раз вночі, вже аж перед світом, чую я через сон, щось затупотіло під хатою, неначе приїхало на коні. Я прокинулась й затрусилась. Чую, стукає в двері. Я скочила з постелі й прожогом побігла в сіни. "Насте, одчини"! — каже хтось. Я зараз впізнала його голос. Одчинила я двері. Надворі видко, як удень: місяць стоїть серед неба. Дивлюсь, коло хати стоїть високий вороний кінь, прив'язаний до акації, шерсть на йому аж вилискується проти місяця. Коло коня стоїть Грегор і одв'язує од сідла здорового мішка. Я так і кинулась до Грегора. А він каже: "Засвіти, Насте, світло, та швидко! Як можна швидше!" Побігла я в хату, засвітила світло. Він увійшов у хату та й каже: "Позапинай вікна". Я позапинала вікна одежиною та хустками. Дивлюся на його, а він стоїть передо мною блі-дий-блідий та неначе втомлений. Очі страшно блищать, а на лобі синіє попруга неначе од батога, аж кров запеклася; сорочка на йому розідрана од коміра аж до пояса. Голе плече й половина грудей блищить, неначе викована з міді. На сорочці й на руках червоніє кров. "Грегоре, серце моє! Чи ти з ким бився, чи на тебе напали розбійники? Хто це тебе так покалічив?" — питаю я в його. А він каже: "Нема часу розказувати; візьми оцей мішок та сховай в погребі або де в соломі, аж поки я до тебе знов прийду". "Що ж це таке в мішку? — питаю я,— може, мені якого гостинця привіз?" Не втерпіла я, взяла та й розшморгнула зав'язку. Дивлюся, а там дорогі шовкові сукні та тонкі дорогі сорочки: все пом'яте, жмутами набите в мішок... Я догадалась та й кажу: "Грегоре, ти когось обікрав! Не хочу я краденого добра. Я бога маю в серці. Нащо ти крадеш? Я не буду держати цього добра в своїй оселі. Ти й сам пропадеш і мою душу згубиш". Він спахнув, як огонь. Чорні очі страшно блиснули, аж в мене ноги затрусились. Я не вгляділа, звідкіль він вихопив ножа, вхопив мене однією рукою за плечі, а

другою^ підняв ніж надо мною та й каже: "Ховай зараз оцей мішок та нікому й слова не кажи, що я в тебе був, тебе бачив. А коли ти кому слово скажеш, то я тричі всаджу оцей ніж тобі в груди й покраю тебе на шматки, як покраяв свою жінку та її коханка. Чуєш! Я тебе вб'ю, хоч люблю тебе, як свою душу. З злодіями нема жартів"!

Гострий ніж блиснув надо мною в здоровому кулаці. Грегор став страшний, як сатана. Люті очі блищали, неначе в звіра. В мене в душі похололо. Як стояла я, так і похилилась на його руку. Він мене одіпхнув ні живу ні мертву, вхопив мішка, вибіг надвір, вкинув у погріб та й знов увійшов у хату. Я сиджу на лаві, як мертва. Він вхопив мене обома руками, пригорнув до себе та й каже: "Я тебе злякав; не бійсяі прощай, та нікому не кажи, бо й сама на Сибір підеш разом зо мною". Вибіг він надвір, скочив на коня та й вилетів з двора. Я за ним надвір, а за двором ще троє сиділо на вороних здорових конях. Я тільки почула, що коні заприхкали й полетіли на гору, як птиці.

Чи це він, чи ні? Чи снилось мені, чи й справді це все було! Насилу-силу ворушиться в мене думка. Опам'яталась я, дивлюсь: місяць світить, як удень. На горі видко усей Кишинів. Доми й церкви біліють. Скрізь тихо, як у сні. Мені стало холодно. Чую, що я уся дрижу. В грудях стукотить серце, неначе хоче вискочити. В вухах задзвеніло, потім зашуміло. Я дивлюсь на хату, двері одчинені. Мені чогось здалося, що мене обікрали злодії та хотіли вбити, що один злодій замірився на мене блискучим ножем. Я крикнула і, як несамовита, побігла вулицею до Хаброні. Стукаю в її двері та кричу. Вибігла Хаброня й перелякалась. "Що це з тобою, Насте?" — питає вона в мене. Ото ввела вона мене в хату, засвітила світло. Я вся дрижу, аж зуби цокотять, а голова горить, неначе в огні. "Хаброню! — кажу я,— дай мені свяченої води. Нечистий спокушає мене: був у мене сатана оце тільки що та трохи не зарізав мене". Напилась я свяченої води, та мені й полегшало. "Мабуть, приїздив оце до тебе отой злодій Грегор",— каже Хаброня. "Та еге ж! — кажу я,— та такий страшний, побитий, та трохи мене не заколов ножем".

Розказала я усе чисто Хаброні, а вона каже: "Це до тебе справді нечистий причепився. Коли б часом не сталося тобі якого горя. Ото злодії когось обікрали, а завтра поліція буде нишпорити та трусити по городі. Треба нам зараз десь діти того мішка, бо ти будеш сидіти за його в тюрмі".

Пішли ми з Хабронею, витягли з погреба того мішка, взяли заступа, та через городи, та на гору, та зайшли аж за гору, та й закопали його в проваллі. "Тепер ходім та лягаймо спати! — каже Хаброня,— а як ще прийде до тебе той нечистий, то ти поклич поліцію".

Прийшла я додому та вже й спати не лягла. Сиджу на призьбі та боюся і в хату ввійти: так і манячить блискучий ніж над моєю головою. Тільки що почало розвиднюватись, дивлюся я, аж летять шляхом проз двір москалі на конях, а за ними поліція та і дмухнула на гору. Коли біжить Хаброня та й каже, що вже трусять у сусід на кутку, перетрусили усе в хаті в куми Марти, знайшли якийсь лантух з краденим добром. Кажуть, цієї ночі завіз до неї якийсь молодий циган. Марту вже взяли в тюрму. Не вспіла Хаброня вийти з мого городу, набігла поліція до мене, перетрусила усе чисто в хаті, в скрині, в комірчині, в погребі. Тільки що одчинили скриню, в мене в душі похололо: ото, думаю, знайдуть те дороге намисто, що подарував Грегор, то й буде біда. Перекидали усе в скрині, а намиста нема! Аж мені дивно стало! Мабуть, вкрав той, хто подарував, бо я часом кидала незамкнуту скриню, як він був у мене. Як пішла поліція з двору, я аж перехрестилась. Ото пішли ми з Хабронею на базар, чуємо, усі говорять, що цієї ночі цигани розбійники вбили на шляху за Кишиневом якусь паню, її горничну й погонича. В одній корчмі на яру пили ті цигани. Опівночі верталася додому в своє село якась багата пані. Цигани знали, що вона буде вертатись з гостей, та й засіли в рову під горою коло самої корчми. Тільки що карета минула шинк, вони вискочили та й спинили коні. Один циган кинувся до погонича і вдарив його ломом по голові. Погонич так і покотився з козел. Тоді цигани витягли з карети паню. Один циган вдарив і її ломом по голові; вона впала. В кареті сиділа горнична. Вони витягли й горничну й почали її бити ломом. Вона впала навзнак на землю і все закривала лице

долонями, бо була дуже гарна. Цигани розмізчили їй пальці на пелюстки і таки вбили. Потім випрягли коні, поскакали в село й напали на дом тієї пані. В домі вже усі спали. Цигани повиймали вікна, понадівали на лице машкари, пов'язали слуг, вбили економа, розламали скрині й позабирали гроші та усе дочиста добро. В той час, як вони порались в домі, пані опам'яталась і якось долізла до шинку. В шинк заїхали молдавани і нагодився якийсь пан. Шинкаря жида зв'язали, а пан та молдавани кинулись в село, наробили гвалту і погнались за циганами. Цигани вскочили в Кишинів, а з Кишинева шляхом до Дністра та в ліси. Погоня побігла за ними. Пастухи розказали, що бачили чотирьох циган на дорогих конях, що вони вскочили в ліс і десь поховались в лісі.

Розказують нам це люди, а я тільки мовчки поглядаю на Хаброню, а вона на мене. "Мабуть, це порався твій

Грегор та твої гості,— каже Хаброня.— Тепер же мовчи та нікому й слова не кажи, що ти їх бачила, бо підеш на Сибір". "А може й не вони,— кажу я.— Хіба мало циган бродить по Басарабії?" А сама чогось аж трушусь: і світ мені став немилий, і сон мене не бере. "Невже,— думаю, — мій Грегор не то що злодій, а ще й розбійник!"

Минув тиждень, я ходжу ні жива ні мертва. Коли чую, знов люди гомонять на базарі, що вже впіймали тих розбійників і що вони вже сидять в Кишиневі в тюрмі. Кажуть, що з-за границі, з Молдаванщини вже давно перейшла на Басарабію ціла юрба циган розбійників, розбивала по дорогах та переховувалась в лісах над Дністром. В глибокому яру, між горами, була страшна гущавина. Усей той яр так заріс кущами, що не тільки не пройде чоловік, але й собака не пролізе. Через ту гущавину тече малесенька течія й тільки по тій течії з одного боку можна пройти в ту гущавину і навіть конем проїхати. Розбійники вирубали там дерево та кущі й стали шатрами. Москалі та поліція позганяли народ з сіл. Кажуть, що собаки донюхались до того місця й почали брехати, як на звіра. Порубали кущі, увійшли москалі з рушницями й зловили п'ятнадцять циган. Шатра були вистлані й

обвішані всередині дорогими килимами. Там стояло й четверо дорогих коней на припоні тієї пані, що цигани хотіли вбити.

Почула я це та й голову похилила... Через два дні вже чую, що трьох циган засудили на смерть і їх будуть стріляти за городом другого дня вранці. Хаброня потягла й мене на те місце. Іду я ні жива ні мертва. І боюся так, що мене аж пропасниця трясе, і цікава я знати, чи то Грегора впіймали, чи кого іншого.

Прийшли ми за город на долину. Ще й сонечко не сходило, а народ біжить туди, аж спотикається. Дивлюся я, на горі стоїть сила народу, а на долині біліє три стовпи. Народ гомонить, гуде, як бджоли в улику. Баби хрестяться. Викотилось з-за гори сонце. Я глянула на шлях, з гори полилася неначе річка москалів з рушницями на плечах. Сонце блищить на рушницях. Курява піднімається, як дим. Коли це в куряві, неначе на хмарах, з'явився перший високий віз, потім другий і третій. Глянула я, на першому возі високо-високо над людськими головами гойдається сивий, аж білий чоловік, прив'язаний до дошки спиною. Я впізнала того діда, що був у

мене в гостях з Грегором. Він сидів, похиливши сиву голову, й не дивився на людей. Не встигла я одвести од його очі, знов угляділа віз, а на йому сидить Грегор без шапки. Як угляділа я його, та й крикнула не своїм голосом. На мене ніхто й не глянув, неначе я крикнула серед лісу... Дивлюся я, на третьому возі сидить той високий молодий циган, що був у мене в гостях з Грегором. Люди гомонять, що то попереду повезли батька, цигана Кос-така, а за ним його старшого сина Сандула, а за ним меншого сина Степана. Той Сандул був мій Грегор.

Позводили їх усіх трьох з возів і поприв'язували до стовпів. Коло середнього стовпа прив'язали батька, по праву руку коло його Грегора, по ліву руку меншого сина. їм позав'язували очі білими хусточками. Я стояла й думала, неначе це все мені сниться. Пам'ятаю тільки, що народ втих, що стало так тихо, неначе там не було й душі. Коли чую, народ кругом мене загомонів, що вже швидко стрелятимуть циган. В мене руки й ноги затрусились. Я й не стямилась, як кинулась втікати. Хаброня вгляділа, що я біжу, та давай мене доганяти. А я все біжу й сама не знаю куди. Я готова була бігти хоч на край світу. Коли чую, бахнуло раз, другий, третій. Я впала на землю і вже не пам'ятаю, що діялось зо мною. Як опам'яталась я, то вгляділа тільки Хаброню, що стояла коло мене.

Повела мене Хаброня додому. Ідемо ми, аж до церков дзвонять. Хотіла я зайти в церкву, стала коло порога та й назад вернулась. "Тепер,— думаю,— й бог не прийме моєї молитви; а за того, хто згубив з світу стільки душ, гріх і молитись". А Хаброня каже: "Ходімо до шинку, як вип'єш, то й лихо забудеш". Як пішли ми до шинку, то я пила цілий день: і не снідала, й не обідала, й не вечеряла^ та все пила. П'ю та плачу, а Хаброня мене втішає. Вже опівночі жид замкнув шинк, а ми побрались з Хабронею попід руки та й пішли додому.

Отак-то, кумо, нечистий насміявся з мене. Од того часу я вже закаялась пити й любити. Але часом і тепер прийде година, то нечистий і приступає до мене, тягне на спокусу та й тягне! Вже в мене ледве сили стає вдержатись од тієї чортячої спокуси.